

TIẾP BIẾN, ĐỊNH VỊ, BẢN SẮC: MỘT GÓC NHÌN VỀ CẤU TRÚC PHÁP LUẬT VIỆT NAM

PGS. TS. PHẠM DUY NGHĨA

Giảng viên cao cấp, Trọng tài viên VIAC, giảng dạy tại Khoa Luật – Trường Đại học Tôn Đức Thắng.

Thông tin bài viết:

Từ khóa: Luật và phát triển; các bên liên quan; quy trình lập pháp; tương tác Chính sách; pháp luật; cấu trúc pháp luật.

Lịch sử bài viết:

Nhận bài : 09/11/2025

Hoàn thành phản biện: 19/11/2025

Duyệt đăng : 20/11/2025

Tóm tắt:

Tiến tới Đại hội Đảng toàn quốc lần thứ XIV, “*Đề án hoàn thiện cấu trúc hệ thống pháp luật Việt Nam đáp ứng yêu cầu phát triển của đất nước trong kỷ nguyên mới*” đang được Bộ Tư pháp chủ trì xây dựng. Đóng góp cho Đề án, bài viết dưới đây thảo luận: Các nguyên tắc, yêu cầu thiết kế cấu trúc hệ thống pháp luật.

Article Information:

Keywords: Law and development; stakeholders; legislative process; policy-law Interaction; legal structure.

Article History:

Received : 09 Nov. 2025

Review completed : 19 Nov. 2025

Approved : 20 Nov. 2025

Abstract:

In the preparation for the 14th National Party Congress, the “Project on perfecting the structure of Vietnam’s legal system to meet the country’s development requirements in the new era” is being developed under the leadership of the Ministry of Justice. As a contribution to this Project, the following article discusses: The principles and requirements for designing the structure of the legal system.

Pháp luật thời mơ hồ, bất định: Người đời mau quên, song “*vừa chạy, vừa xếp hàng*” chắc sẽ là thành ngữ của năm 2025. Thời VUCA¹, *biến động, bất định, phức hợp và mơ hồ*, công nghệ và môi trường sống biến hóa, một ngày bây giờ nhanh bằng cả tháng, cả năm trước kia. Để theo kịp, hệ thống pháp luật nước ta linh hoạt thay đổi, từ *nhận thức pháp luật, lập pháp, hành pháp, tới tài phán*. Định hướng cốt lõi đạt đồng thuận

cao trong xã hội là: pháp luật phải nâng đỡ, khơi thông mọi nguồn lực để đất nước phát triển. Do thời đại bất định, thay đổi nhanh như vậy, người làm luật và thi hành pháp luật nước ta cần dựa vào một *khung lý thuyết chắc chắn*, để tránh đẽo lá mà quên cây. Mặt khác, *linh hoạt* là chìa khóa để ứng xử với những lĩnh vực pháp luật đang nổi lên cùng công nghệ đời mới (*blockchain, crypto-assets, web3, gaming industry, AI* và

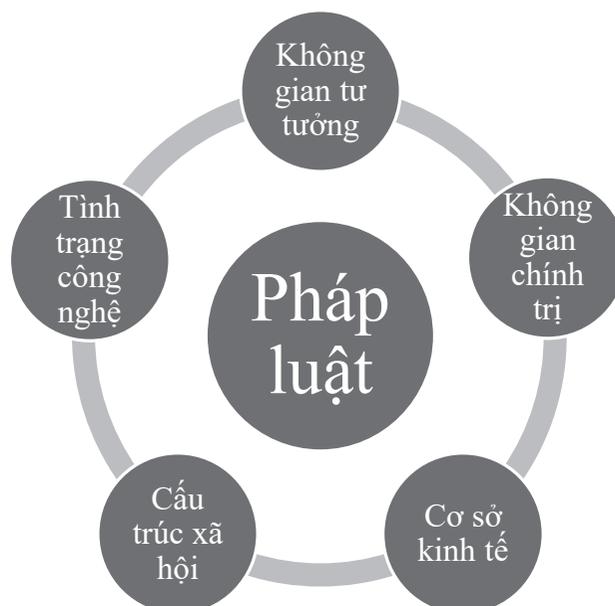
¹ VUCA là viết tắt của 4 chữ (volatility, uncertainty, complexity and ambiguity) một chủ thuyết ứng biến trong thời đại Bất định, Không chắc chắn, Phức hợp và Không rõ ràng, lấy từ lý thuyết lãnh đạo của Warren Bennis and Burt Nanus, có từ 1985, Bennis, Warren; Nanus, Burt (1985). Leaders: Strategies for Taking Charge. Harper & Row. ISBN 9780060152468.

đủ loại kinh tế dữ liệu). Tôi gọi đó là quá trình: *Tiếp biến, định vị, và xây dựng bản sắc*. Những chìa khóa này, theo tôi, sẽ định hình cấu trúc pháp luật nước ta trong tương lai². *Tiếp biến*: đón nhận những giá trị tốt đẹp phổ quát toàn cầu. *Định vị*: gạn đục khơi trong, tự tin tìm lại chỗ đứng cho bản sắc văn hóa pháp luật nước ta. *Bản sắc*: đóng góp tinh hoa Việt Nam cho thế giới.

Khung lý thuyết phân tích hệ thống pháp luật: Để tư duy về hệ thống pháp luật, chúng ta cần một khung phân tích chắc chắn. Luật học truyền thống dựa trên các học thuyết (*Rechtsdogmatik/legal doctrine*). Xưa giờ vẫn thế, đúng, song chưa đủ. Thời VUCA, chúng ta nên nhìn nhận pháp luật trong hệ sinh thái phức hợp, biến động của nó. Dưới đây là vài phân tích minh họa.

Pháp luật trong hệ sinh thái/Law and Complexity: Luật là chuẩn mực ứng xử, không thể tách rời môi trường sống của dân tộc chúng ta. Văn hóa, tín ngưỡng, tập tục mỗi vùng một khác, hình thành nên giá trị, cảm nhận cộng đồng, hình thái tổ

chức xã hội khác nhau. Như những cái cây, cỏ, thỏ, nhưỡng, khí hậu... từng nơi sẽ quyết định hình hài của cây ấy. Pháp luật cũng thế. Nếu nói Hiến pháp là luật gốc, tạo nên hình hài của cả cái cây, thì cơ sở kinh tế, cấu trúc quyền lực, đạo đức xã hội, truyền thống văn hóa, tín ngưỡng, tôn giáo là gốc rễ bền chặt cho cây đứng vững. Luật công (ví dụ: hình sự, hành chính), luật tư (ví dụ: dân sự, thương mại) là vô vàn cành nhánh. Sự phân biệt giữa chúng hiển nhiên là ước lệ (ví dụ: Luật Đất đai, Luật Môi trường, Luật Lao động... khó có thể gọi là luật công hay tư). Tùy thời, một lĩnh vực luật công truyền thống có thể biến thành tư và ngược lại (ví dụ: quan hệ lao động của công chức, viên chức khu vực công; quản lý các đơn vị sự nghiệp công lập, kinh doanh dựa trên hình thức đối tác công tư-PPP). Bốn mùa đổi thay, những điều xưa cũ lụi dần, cái cũ làm nền móng, làm nguyên liệu cho cái mới nảy sinh. Pháp luật, vì thế, luôn biến đổi, luôn sống, luôn thích ứng với hệ sinh thái nuôi dưỡng nó. Không gian tư tưởng

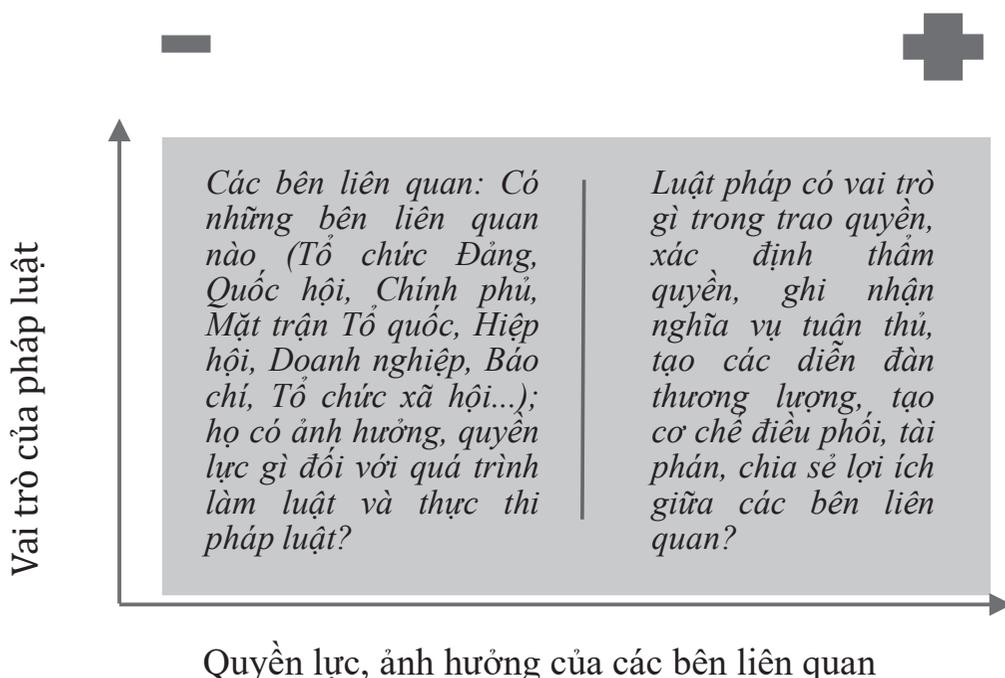

²⁾ Đây cũng là những chương trong vài tựa sách mà tôi dự kiến sẽ hợp tác cùng Omega+ xuất bản dần trong các năm tới 2026-2027: *Phương pháp nghiên cứu luật học; Quản trị rủi ro pháp lý; Luật của người kinh doanh*.

(*y thức hệ*), không gian chính trị (*gồm cả địa chính trị*), cơ sở kinh tế (*gồm cả sự lớn mạnh của kinh tế tư nhân, các doanh nghiệp dân tộc, giới trung lưu*), tương tác xã hội (*gồm cả mạng xã hội*), dân số và nhân chủng (*giới trẻ, giao lưu quốc tế*), công nghệ (*blockchain, web3...*), là hệ sinh thái định hình ra tình trạng pháp luật, mà chúng ta thường gọi là luật hiện hành vào một thời điểm nhất định. Hệ sinh thái ấy biến đổi theo thời gian. Như sân khấu, như hí trường, các lớp nhân vật hiện lên rồi chìm dần đi theo ánh đèn sân khấu.

Các bên liên quan/stakeholders: Muốn hiểu pháp luật đã hình thành (ví dụ từ ý tưởng trở thành luật), đã được chấp nhận (ví dụ: từ luật trên giấy được triển khai thi hành, được xã hội chấp nhận rộng rãi, trở thành luật trên thực tế), và được tiếp tục phát triển ra sao (ví dụ: qua giải thích pháp luật, qua các án lệ, qua học lý, học thuyết), cần nhận diện các bên liên quan (*stakeholders*) có quan tâm, có lợi ích, có ảnh hưởng, có tác động dẫn dắt quá trình đó.

Làm luật: Luật Ban hành văn bản quy phạm pháp luật năm 2025 tạo không gian cho nhiều bên liên quan trong quá trình làm luật, tức là đề xuất, lập dự án luật, soạn thảo, điều chỉnh, thảo luận và thông qua một đạo luật thành văn. Quốc hội là cơ quan lập pháp chỉ có nghĩa là một số công đoạn lập pháp do Quốc hội thực hiện. Rất nhiều bên liên quan khác tham gia vào quá trình làm luật. Ví dụ: Luật Đất đai năm 2024 vừa áp dụng đã sắp được sửa: Nhà nước, Doanh nghiệp, Người dân là ba khu vực chính, từ đó nổi lên những bên liên quan cụ thể hơn, ví dụ trong khu vực Nhà nước xuất hiện lợi ích và ảnh hưởng của Bộ Nông nghiệp và Môi trường, Bộ Tài chính, các cơ quan điều tiết mục đích sử dụng đất, cơ quan thuế. Trong khu vực doanh nghiệp, xuất hiện lợi ích và ảnh hưởng của doanh nghiệp kinh doanh bất động sản. Người dân, vừa là người sử dụng đất, vừa là người tích trữ của cải đất đai, kinh doanh, đầu cơ đất đai. Các tổ chức quốc tế, doanh nghiệp có vốn đầu tư nước ngoài, tùy thời điểm, cũng xuất hiện như các bên liên quan.

NHÀ NƯỚC VÀ PHÁP LUẬT

Một đạo luật thường phải xác định cân bằng lợi ích, ảnh hưởng giữa các bên liên quan đó. Cân bằng động, biến thiên liên tục.

Độ nổi của bên liên quan/stakeholder saliency: Các quy trình chính trị, chính sách, và quy trình pháp luật (làm luật, thực thi luật) diễn ra đồng thời, liên thông, liên thuộc, ràng buộc lẫn nhau. Để phân tích chúng, nên khái quát hóa các tương quan dưới hình thức các ma trận, với gợi ý bước đi và góc nhìn dưới đây:

Bước 1, nhận diện, chỉ rõ các bên liên quan là ai.

Bước 2, định vị các bên liên quan đó theo quyền lực và ảnh hưởng định hướng chính sách, pháp luật: họ có quan tâm, lợi ích, vai trò và sự chính danh tham gia quá trình chính sách, pháp luật như thế nào.

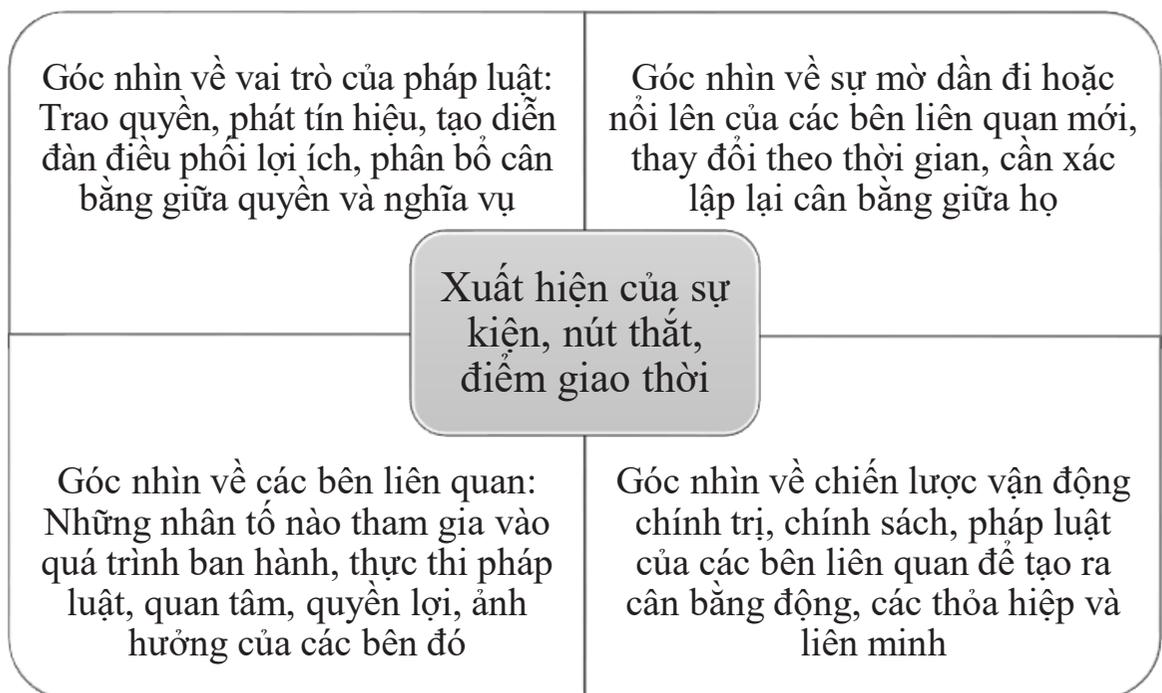
Bước 3, xác định vai trò của pháp luật đối với mối quan hệ giữa các bên liên quan: hoặc pháp luật trao quyền, xác lập quyền, tạo nghĩa vụ, hoặc pháp luật tạo ra cơ chế thương

lượng, điều phối, xử lý xung đột lợi ích, hoặc pháp luật ấn định một cân bằng giữa quyền và nghĩa vụ (ví dụ thông qua tài phán của Tòa án).

Bước 4, tùy theo sự biến đổi của các sự kiện, nút thắt, tình trạng công nghệ, quyền lực/ảnh hưởng của từng bên liên quan nói trên có thể thay đổi theo. Theo thời gian, nhân tố cũ mờ dần đi, bên liên quan mới nổi dần lên.

Bước 5, tùy theo quan tâm, lợi ích của bạn và khách hàng của bạn, hãy xác định các chiến lược ưu tiên duy trì mối quan hệ, ưu tiên vận động chính sách, hay duy trì kiểm soát với các bên liên quan đó.

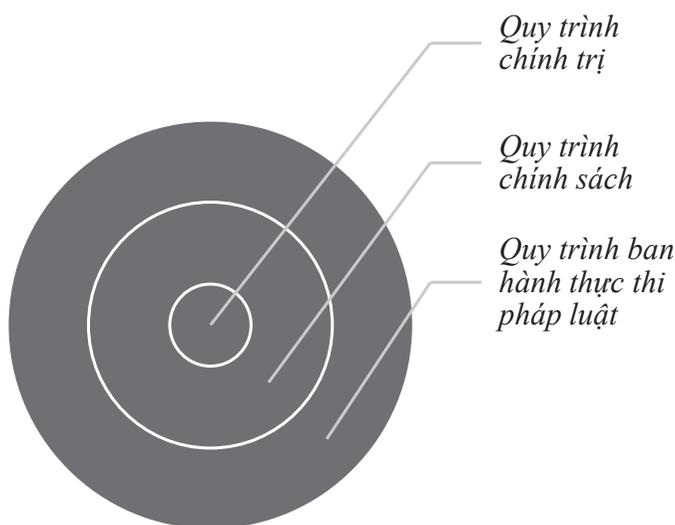
Sự kiện, nút thắt, điểm giao thời: Lấy ví dụ pháp luật về tài sản: Trong lịch sử loài người, tài sản quen thuộc là nhà đất, vàng, tài sản hữu hình. Ở đâu cũng thế. Thời công nghiệp thêm các quyền tài sản như sở hữu trí tuệ, bản quyền, cổ phần, chứng khoán. Nay lại thêm vô tận tài sản phái sinh, tài sản mã hóa, phân mảnh (*tokenization*) tài sản thực

trên những không gian ảo diệu tùy theo sự bùng nổ của công nghệ chuỗi khối. Như vậy, *quan niệm về tài sản*, hay tư liệu sản xuất giãn rộng theo sự sáng tạo và trí tưởng tượng của con người, thể hiện qua các phát minh, khám phá, các tiến bộ công nghệ không ngừng. Các cuộc xâm chiếm thuộc địa đi cùng với những nhà buôn, dẫn tới công ty cổ phần, chứng khoán bùng nổ. Động cơ hơi nước kéo theo sáng chế, sở hữu công nghiệp, tài sản vô hình. Gọi đó là các sự kiện, sự biến, nút thắt, điểm giao thời (*critical juncture*). Các sự kiện ấy dẫn tới thay đổi cân bằng về lợi ích, thúc ép đối thoại chính sách triền miên để xác lập lại cân bằng. Quy luật xưa nay luôn là thế, chỉ có điều tốc độ thay đổi công nghệ diễn ra ngày nay nhanh gấp bội, một ngày bằng cả trăm năm.

Các vòng tròn đồng quy: Sự bùng nổ công nghệ dẫn tới những vòng tròn thay đổi chính sách, pháp luật linh hoạt chưa từng thấy trong đời chúng ta. Ngoài luật lý, học thuyết (*doctrinal research*), quy trình hình thành, thu nạp luật chơi mới trong hệ sinh thái chính trị <=> chính sách <=> pháp luật, và ngược lại, trở thành điều cần học với mỗi người học luật.

Luật học thực hành là nghệ thuật mã hóa: Nhìn cây không thấy rừng (tệ hơn, mãi đếm lá mà quên cây), nếu chỉ mô tả hiện tượng, nhà làm luật sẽ như một nhân viên thống kê vất vả chạy theo sự biến ngoài đời. Khái quát muôn vàn sự vật, hiện tượng dưới những thuật ngữ, quan niệm, các *cấu trúc pháp lý trừu tượng* để cân bằng về lợi ích giữa các bên liên quan, đó chính là luật học thực hành. Thị trường bất động sản hút được nguồn lực của toàn xã hội không phải vì nhu cầu oa trữ, canh tác trên đất trồng lúa, trồng rừng. Các quyền tài sản phát triển quỹ đất, dự án đầu tư, tài sản phái sinh theo thiết kế của luật đầu tư, kinh doanh bất động sản, luật nhà ở, luật về tài sản bảo đảm, tài chính dự án... trên từng ô thửa đất mới hấp dẫn giới đầu tư. Bỏ chăn trâu, chen chân làm cò đất, chiếm hữu vật lý không có lợi ích đáng kể gì so với khoản lời kỳ vọng khi trao đổi *các tầng tài sản trừu tượng phái sinh* trên từng lô đất ấy (quyền mua dự án, quyền phát triển lô đất, quyền bán các tài sản đang và sẽ hình thành trên đất). Nói cách khác, không thể xuất hiện nền kinh tế thị trường, nếu thiếu tài ba mã hóa (*coding*) của các nhà làm luật. Cửa cải của nhân loại được đóng gói dưới khái niệm “*quyền tài sản/property*

rights”. Trong kinh doanh, công ty, pháp nhân, cổ phần, trái phiếu, thương phiếu... đều là sáng tạo lập pháp. Trao đổi, mua bán, giao dịch giữa cá nhân, doanh nghiệp được trừu tượng hóa dưới khái niệm “hợp đồng/contract”. Thiếu các cấu trúc pháp lý trừu tượng đó, nền kinh tế thị trường không thể hình thành.

Định vị và bản sắc của hệ thống pháp luật Việt Nam: Những thảo luận lý thuyết ở trên sẽ là nền tảng để tác giả đưa ra sáu kết luận tạm thời dưới đây:

Thứ nhất, nhận họ pháp luật (*civil law hay chuyển hướng common law, hay gọi là họ xã hội chủ nghĩa*) không hề quan trọng. Pháp luật nước ta là một hệ sinh thái liên thuộc gắn liền với điều kiện kinh tế, chính trị, xã hội, nhân chủng học của đất nước chúng ta. Việt Nam đề cao luật thành văn, có tôn ti trật tự, thứ bậc rõ ràng. Học thuyết, lễ công bằng phải được tiếp nhận vào luật thành văn thì mới trở thành nguồn pháp luật.

Thứ hai, nhìn nhận pháp luật như trầm tích nổi dãi của nhiều thời đại, là di sản để lại của tổ tiên chúng ta, là công lao tích góp của các triều đại phong kiến, là những nỗ lực du nhập pháp luật thời thuộc Pháp, pháp luật thời chế độ dân chủ cộng hòa và thời mở cửa, có những giá trị được tiếp nhận và biến đổi, song cũng nhiều giá trị trở gan cùng tuế nguyệt, thách thức thời đại, thách thức thời gian.

Thứ ba, tinh thần của pháp luật Việt Nam hiện hành là chủ trương, đường lối của Đảng. Sự phân tách giữa đường lối chính trị, chính sách điều hành, và văn bản pháp luật chỉ là tương đối, để giải thích pháp luật phải truy tìm gốc rễ từ chính sách, để hiểu chính sách phải truy ngược tới đường lối của Đảng. Cả ba quy trình chính trị, chính sách, pháp luật... đang thay đổi rất nhanh, tương

hỗ, liên thuộc với nhau, không thể tách rời chính trị, chính sách và pháp luật ở đất nước chúng ta. Việc du nhập tinh hoa quốc tế cần chú ý đến cả ba quy trình như trên. Theo chiều ngược lại, điều ấy cũng đúng với việc khuếch trương giá trị Việt Nam ra thế giới bên ngoài.

Thứ tư, việc phân chia chế định, ngành, lĩnh vực luật... thuộc quyền tự do học thuật của giới nghiên cứu, giảng dạy. Với người làm luật, người thi hành pháp luật, sự phân chia luật công, luật tư là tương đối. Trong một đạo luật không có gì là tư hoặc công; các khía cạnh hình sự, hành chính, dân sự, thương mại đều có thể xuất hiện trong cùng một văn bản luật.

Thứ năm, hệ thống pháp luật thành văn, nếu muốn giản lược hơn, chỉ bao gồm 3 loại chính: (i) Luật của quốc gia, (ii) Pháp quy hành chính, (iii) Pháp quy địa phương. Pháp quy có thể ban hành linh hoạt, sau khi thực thi ổn định sẽ được nâng dần thành luật. Để thúc đẩy tiến bộ xã hội, với lĩnh vực càng mới càng phải trao quyền điều tiết cho hành pháp. Chỉ những gì đã được kiểm nghiệm lâu dài qua thực tiễn mới nên nâng lên thành luật.

Thứ sáu, pháp quy hành chính là phản ứng tức thời, cụ thể, điều tiết, sửa đổi thường xuyên. Ngược lại, luật cần khái quát, trừu tượng, ổn định lâu dài. Luật tốt ổn định lâu ngày tạo nên tục lệ tốt. Tục lệ tốt qua thời gian tạo nên thói quen ứng xử văn minh, chìm sâu dần trong tiềm thức con người.

Lời kết: Thiết kế là suy tưởng. Thiết kế hệ thống pháp luật là suy tưởng ảnh hưởng tới hàng triệu con người. Một công việc không thể cầu thả. Dám nhận đã là dũng cảm. Dám dấn thân bền bỉ thúc đẩy luật tốt vì tiến bộ xã hội mới là đạo nghĩa quang vinh■